

פרופ' יהודה אליצור
- מרצה בחוג לתנ"ך -

גיל "בר מצוה" בתקופת המקרא

שנו חכמים¹: "בן שלוש עשרה למצוות", כלומר בגיל זה מתחייב אדם במצוות, כיון שהוא נחשב מכאן ואילך ל"גדול".
ושנו עוד: "בן שלוש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימין",
כיון שמכאן ואילך הוא בר דעת² ולא "קטן" שאינו נחשב בן דעה ומחשבה.³

לדעת הרא"ש⁴, זוהי הלכה למשה מסיני. דרשנים ופרשנים מצאו אמנם אסמכתאות⁵ רחוקות מן הפשט, אך הדעה הרווחת עד כה כי אין להלכה זו ראיה מפורשת מן המקרא.

והנה נראה לפענ"ד, כי על פי המחקר ההיסטורי בימינו ניתן למצוא ראיה מפורשת כי הלכה זו היתה נוהגת בתקופת המקרא ולא עוד, אלא שהיתה ידועה ומפורסמת. אמנם, מובן כי המונחים המקראיים שונים משל התורה שבעל-פה, שכן לשון המקרא לחוד ולשון חכמים לחוד.

קוראים אנו בספר ישעיה⁶: "ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה עליה... ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח".

-
1. אבות ה' כ"א.
 2. נדה ה' ו' ועי' בגמ' שם מ"ה: מ"ו.
 3. עי', למשל, .. חולין י"ב: ועוד.
 4. שו"ת הרא"ש כלל ט"ז.
 5. פסיקתא זוטרותא לבראשית ל"ד כה, רע"ב לאבות שם שו"ת מהרי"ל סי' נ"א; אך לדעת מהרי"ל עצמו, אין אלו כלל אם אסמכתאות בעלמא.
 6. ז' א-ב.

אנו יודעים כיום מה פשר מלחמה זו. תגלת פלאסר הג' (727-745 לפה"ס למנינם) בכנויו הבבלי פול⁷, ישב אז על כסא המלוכה באשור. והוא היה כובש עז ואכזרי. בעשר השנים הראשונות למלכותו, הדביר את כל מלכויות סוריה הצפונית ועתה עמד בשערי ארץ-ישראל. פקח ורצין גמרו אומר לקדם פני הרעה, לאחד את כל ממלכות האזור⁸ ולצאת יחד למלחמת מנע על תגלת פלאסר.⁹ אחז לא האמין בסכוייה של ברית כגון זו. לדעתו, היה תגלת פלאסר חזק יותר ממלכי ארץ ישראל וארם. לפיכך, סרב לתת ידו לבעלי הברית והללו שמו מצור על ירושלים ואמרו להדיח את אחז ולהמליך תחתיו את בן טבאל¹⁰ שהיה לדעת Albright נסיך מבית דוד, בן נסיכה מארץ טבאל בעבר הירדן.¹¹ כדאי לציין, כי שלושת בעלי הברית הללו היו שכנים בעבר הירדן. פקח היה גלעדי לפי מוצאו,¹² בן טבאל היה כאמור מארץ טבאל השכנה שם ורצין בדמשק שכנם מצפון.

באותה שעה בא אל אחז ישעיה הנביא לעודדו ולהזהירו: "השמר והשקט". "השקט" כמבואר שם: "אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים"¹³ ואלו "השמר" היא אזהרה מפני המזימה המסוכנת שזמם אחז לקרוא לתגלת פלאסר לעזרה.¹⁴ ואולם, אחז לא אבה לשמוע. הוא סבר שיש רק שתי דרכים: לתת יד לרצין ולפקח או להשתעבד לתגלת פלאסר. הדרך השלישית שהורה הנביא: "השמר והשקט" לא נראתה לו ולא האמין בדבר ה' מפי נביאו.

אמר לו הנביא: "שאל לך אות מעם ה'... ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה'". אכן, מנוי וגמור היה עמו לשלוח אל תגלת פלאסר (מ"ב ט"ז).

-
7. מ"ב ט"ו ט'.
 8. עי' תדמור, היסטוריה צבאית של א"י 253, מזר, ארץ ישראל ד' (תשט"ז) 249 ואילך.
 9. כפי שניסה לעשות עוזיה בדור הקודם. עי' תדמור, עזריה; בימי בית ראשון 158 ואילך.
 10. ישעיה ז' ו'.
 11. BASOR 140.
 12. מ"ב ט"ו, כ"ה.
 13. ישעיה ז', ד'.
 14. ככתוב במ"ב ט"ז ז-ט.

אז ניבא ישעיה לאחז שתי נבואות. אחת כנגד "השקט" ואחת כנגד "השמר". כנגד השקט בשרו: "הנה העלמה הרה וילדת בן... בטרם ידע הנער מאס ברע ובחר בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה". כנגד השמר: "ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה... במלך אשר את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה".¹⁵ כלומר, מלך אשר שאתה מזמינו להפרע מישראל ומארס יפגע גם בך עצמך וסופה של ממלכת יהודה להשתעבד לו "וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע".¹⁶

לגבי ענייננו חשובה הנבואה הראשונה: "בטרם ידע הנער מאס ברע ובחר בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה".

ישנה הסכמה כמעט פה אחד של היסטוריונים וחוקרי כרונולוגיה¹⁷, כי מצור פקח ורצין על ירושלים היה ב-734 לפה"ס למנינם ואלו חורבן שומרון ב-722 כלומר, כשתים עשרה שנה אחר-כך. הוזה אומר: בטרם ידע הנער מאס ברע ובחר בטוב היינו בטרם ימלאו לו שלוש עשרה שנה, בטרם יגיע לגיל דעה והבדלה. ואם הנביא אומר כך למלך, משמע שהיה ידוע ומפורסם לכל כי בגיל שלוש עשרה נעשה אדם בר דעת ומחשבה. מאז ואילך הוא מוחזק יודע מאס ברע ובחר בטוב¹⁸ זה המקביל המקראי להגדרת חז"ל: "בן שלוש עשרה למצוות".

15. ז' י"א-כ'.

16. ח', ה'.

17. עי' תדמור, היסטוריה צבאית 253; מזר, ארץ ישראל ד' 249; אטלס כרטא לתקופת המקרא ע' 92 ועוד.

18. "מאוס ברע ובחר בטוב", הוא ע ניין של הבדלה ומחשבה, ועי' חוליין יב' עב' בסוגיא שם.